

MDP

Mulleres do Pasado EUMÉS

Ao longo do noso pasado foron numerosos os protagonistas coñecidos e moitos máis os que permaneceron no anonimato. A **muller** constitúe a metade dunha sociedade aínda que tradicionalmente o seu nome quedou esquecido na maior parte dos casos ou, o que é peor, ficou como exemplo negativo. Con todo, as figuras femininas e mesmo os seus nomes son tamén protagonistas nas fontes, nalgúns casos de xeito destacado. Algunhas destas **mulleres** relacionadas co pasado de **Pontedeume** serán novamente protagonistas das seguintes páxinas, poñendo o foco de atención no marco cronolóxico da Idade Media e comezos da Idade Moderna.

En termos xerais, a imaxe da **muller** nos séculos medievais foi negativa. Aínda que a realidade sempre é moito máis rica que os estereotipos de cada época, o caso é que, seguindo a concepción dos Pais da Igrexa e que se viu en moitos casos certificada polas fontes, a **muller** era concibida como filla de Eva, pecadora e incitadora ao pecado. A súa suposta debilidade física e espiritual era a raíz des-

ta consideración, que ademais levaba asociados outros vicios como a imprudencia, inconstancia ou concupiscencia.

Desde o punto de vista xurídico, a situación era semellante: dado que non tiña permitida realizar a función das armas e defensa da sociedade, ficaba á marxe da maior parte dos dereitos do home. Ademais, segundo o dereito romano, a **muller** debía estar sometida ao home, primeiro como filla, logo como esposa ou como irmá dun varón. Unicamente aquelas que dedicaban a súa vida a Deus ou especialmente as viúvas gozaban de maior liberdade para participar na vida pública, aínda que poucas veces ao nivel do xénero masculino. Tal era a consideración da **muller** que se desprende dalgunhas das principais fontes xurídicas do seu tempo, como As Partidas de Afonso X, fundador da vila de **Pontedeume**. Por este motivo, a actividade principal da **muller** era a de ser esposa e nai, destinada ao espazo íntimo do fogar e á educación dos fillos (tarefa que tamén daquela, iso si, era fundamental para a sociedade).

Unha das primeiras representacións dunha **muller** que atopamos no noso concello é unha boa mostra da súa concepción: trátase dunha representación artística, dun dos canzorros da igrexa de San Martiño de Andrade (fins do século XII), no que atopamos unha **muller** espida simbolizando a luxuria. Non se trata de misoxinia dado que tamén atopamos a representación dun home xusto ao lado simbolizando o mesmo, mais serve como exemplo da concepción da **muller** como pecadora e incitadora ao pecado. Esta mentalidade foi cambiando lixeiramente desde o século XII grazas a cambios da relixiosidade e espi-

ritualidade relacionados coa figura da Virxe María. A nai de Deus gozaba cada vez de mellor consideración, concibida como redentora e intercesora entre o ser humano e a divindade. A **muller** pasaba así a estar representada pola Virxe máis que por Eva, e como tal a súa consideración mellorou. Tamén nas cantigas galaico-portuguesas, especialmente nas cantigas de amor, aparecía unha figura idealizada da **muller** como suxeito de case devoción por parte do amante. Con todo, a inferioridade real e xurídica continuaba.

Aquí é onde xorde unha realidade subxacente que, como dicíamos, sempre é moito máis rica que a teoría de moitas das fontes xurídicas e normativas (que ás veces, iso si, outorgaban un tratamento semellante entre os dous xéneros), e que nos presenta **mulleres** cuxa vida era diferente dos estereotipos que moitas veces temos sobre épocas pasadas. Na maioría dos casos eran **mulleres** pertencentes á nobreza, que gozaban dunha mellor consideración social e maior capacidade de acción grazas sobre todo

á dote coa que accedían ao matrimonio (da que podían dispór libremente) e ás arras que lles concedía o marido. Pero tamén as **mulleres** do estamento non privilexiado tiveron capacidade de dispór dos seus bens, como se pode comprobar nas doazóns e testamentos de moitas das coleccións diplomáticas e tombos dos mosteiros galegos, aínda que neste caso a cuantía destes bens era menor. Algúns exemplos desta liberdade atopámoslos no testamento de Maior Suárez no que doa a Caaveiro a súa herdade en Vidrieiro, na freguesía de San Martiño de Andra

de; a Elvira Pinoiz deixando a Caaveiro, por estar gravemente enferma, o que tiña en Allón, freguesía de Santa María de Centroña¹; María Rodríguez e o seu marido Rodrigo Froilaz (María en primeiro lugar) vendendo a Caaveiro unha herdade en Porto, en Santa María de Centroña ; e outros moitos exemplos. Unicamente como testemuñas a súa presenza era practicamente inexistente, tal e como se establecía nas Partidas.

Grazas á súa posición social e económica, eran as **mulleres** da nobreza as que tiñan maior liberdade de acción e, como tal, deixaron unha maior pegada nas fontes. Aínda que co paso dos séculos os sistemas de

¹Docs. 189, 208 e 213 respectivamente. FERNÁNDEZ DE VIANA Y VIEITES, J. A., GONZÁLEZ BALASCH, Mª T., CASTRO ÁLVAREZ, C. de, El monasterio de San Juan de Caaveiro, Deputación de A Coruña, A Coruña, 1999, pp. 263, 279-280 e 282-283 respectivamente.

²Sistema de herdanza que favorecía ao maior dos fillos e que evitaba a fragmentación do patrimonio familiar, que quedaba vinculado ao apelido e non podía venderse nin enaxenarse. Este dereito foi regulado mediante as Leis de Toro de 1505. Os Andrade establecéronno en 1515.

herdanza a favor do herdeiro varón e a institución do morgado² prexudicaron en xeral ás **mulleres**, contamos tamén con exemplos de figuras femininas que xogaron un papel destacado no seu mundo de homes. Tal foi o caso de catro **mulleres** da nobreza eumesa: María de Andrade (do século XV), Violante de Andrade (a cabalo entre o século XV e o XVI) e Tareixa de Andrade e Isabel de Castro e Andrade (do XVI).

Sobre María de Andrade a documentación é escasa. Non sabemos exactamente cando naceu, e debeu de morrer en 1441. Foi filla de Pedro Fernández de Andrade II, de quen herdou sendo menor de idade os señoríos de **Pontedeume**, Ferrol e Vilalba. Seu tío Fernán Pérez de Andrade, o Mozo, foi o seu titor e posterior sucesor nos señoríos. Soamente aparece nun documento de 1440 no que se menciona como dona das terras e señoríos dos Andrade. Aínda que probablemente o seu titor exercera o poder efectivo dada a xuventude de María, o caso é que pasou á historia como V señora de **Pontedeume**, Ferrol e Vilalba, demostrando que as **mulleres** tamén estiveron á fronte das familias da nobreza e mesmo da realeza, como pouco despois fixo a raíña Sabela de Castela.

Violante de Andrade³ foi irmá de Fernando de Andrade, oitavo señor de **Pontedeume**, Ferrol e Vilalba,

³Sobre esta muller, ver PRESEDO GARAZO, A., “Los logros materiales y simbólicos de una mujer noble en Galicia a comienzos de la época moderna: Doña Violante de Andrade (c. 1484-1538)”, *Semata, Ciencias Sociais e Humanidades*, nº 20 (2008), pp. 189-218.

Il conde de Vilalba e I Andrade, e como tal filla de don Diego de Andrade e María das Mariñas (encargada da realización do concerto matrimonial da súa filla en 1504 e da fundación do morgado do seu fillo Fernando). Viviu entre 1484 e 1538, xogando un papel fundamental na perpetuación do morgado da Casa de Montaos xunto ao seu marido don Pedro Bermúdez de Castro, establecido a

raíz do seu enlace⁴. A pesares de verse inmersa no xogo de alianzas matrimoniais tan característico da nobreza do seu tempo (do mesmo xeito ca os varóns), dona Violante compartiu a administración da Casa de Montaos/de Castro e do seu morgado xunto co seu consorte. De feito tamén desempeñou, como outras **mulleres**, esta función durante a súa viudedade e minoría de idade dos fillos, tal como se establecía no testamento do seu marido do cal dona Violante foi albacea, sendo a única **muller** da nobreza galega do seu tempo que cumpriu esta función.

Tareixa de Andrade e Zúñiga foi filla de don Fernando de Andrade e Francisca de Zúñiga, condesa de Monterrei. Como primoxénita e herdeira do seu pai, foi beneficiada en 1515 co morgado establecido por don Fernando coas posesións dos Andrade, pois estaba destinada a sucedelo se non fora por morrer antes ca seu pai, arredor de 1528. Ao estar casada

⁴Dona Violante aportaba como dote, entre outros bens, os coutos de Perbes, Vilarmaior e Lendo. *Ibíd.*, p. 204.

con Fernando Ruiz de Castro Osorio, IV conde de Lemos, foi seu fillo Pedro Fernández de Castro Andrade quen herdou os títulos do seu avó, fusionando ademais a liñaxe dos seus antecesores maternos coa de Lemos. Con todo, o papel de dona Tareixa non debe ser contemplado soamente como transmisora dos dereitos ao seu fillo, senón como unha **muller** destinada a ser a seguinte condesa de Andrade de non ser polo seu temperá falecemento.

Xa por último, podemos destacar a dona Isabel de Castro e Andrade, condesa de Altamira⁵. Esta **muller** naceu en **Pontedeume** cara 1528, onde morreu tamén en 1582, e foi a filla máis nova de dona Tareixa de Andrade e don Fernando Ruíz de Castro Osorio.

⁵Sobre esta autora e a súa obra, vid. CASAL, A., “Unha aproximación á obra de Isabel de Castro e Andrade”, Cátedra. Revista eumesa de estudos, nº 1 (1994), pp. 19-23, ou BARANDA, N., “Escritoras sin fronteras entre Portugal y España en el Siglo de Oro (con unas notas sobre dos poemas femeninos del siglo XVI”, Península. Revista de Estudios Ibéricos, nº 2 (2005), pp. 219-236; así como a web <http://mulleresdesileminho.blogspot.com/2010/06/sone-to-de-isabel-de-castro-y-andrade.html>

Como moitas das súas contemporáneas do estamento nobiliar, foi unha **muller** refinada e culta, e de aí que a súa figura sexa salientable especialmente desde o punto de vista cultural: foi a primeira escritora coñecida (ou cando menos unhas das primeiras) que empregou o galego⁶, nun momento no que o castelán xa se impoñera case por completo como lingua culta en todo o reino de Castela. A súa obra en galego foi un soneto escrito en 1578 con motivo da publicación da segunda parte de *La araucana*⁷, e que é como segue:

*Araucana naçon, máis venturosa,
máis que cuantas oxe há de gloria dina,*

⁶Algunhas investigacións (como a citada de Nieves Baranda) indican que a lingua empregada foi o portugués, dado que Isabel de Castro viviu tamén en Portugal, que no momento da publicación da obra estaba unido á Coroa de Castela. Sexa como for, “entre ámbalas variantes lingüísticas non había diferencias tales que permitisen considerar ao galego e ao portugués como linguas distintas”. CASAL, A., “Unha aproximación...”, o. c., p. 23.

⁷Obra épica que narra un dos episodios da conquista americana polos casteláns. A súa segunda edición data de 1589.

*pois na prosperidade e na ruina
sempre envexada estáis, nunca envexosa.
Se enresta o ilustre Alonso a temerosa
lansa, se arranca a espada que fulmina,
creyo que xulgareis que determina
só conquistar a terra belicosa.
Faráa, mais non temais es mao forte,
que se vos tira a liberdade e a vida,
ela vos pagará ben largamente.
Que a troco dunha breve e honrada morte,
co seu divino estilo esclarecida
deixará vosa fama eternamente⁸.*

Estes son algúns exemplos de **mulleres** que pasaron á nosa Historia realizando actos xurídicos e culturais ao mesmo nivel ca os homes do seu tempo. E todo iso a pesares dos impedimentos normativos e de mentalidade característicos do noso pasado, que deberían quedar precisamente aí: no pasado.

⁸CASAL, A., “Unha aproximación...”, o. c., p. 22-23.

www.pontedeume.gal

**Deputación
DA CORUÑA**

Ponte deume

750
PONTEDEUME
1270 · 2020